

Litt om Norges skogforhold i fortid og nåtid, med særlig vekt på deres rolle for kulturlandskapet av Sigmund Huse

(Her i udgave skannet fra trykt Lommen 4 med Fairphone-telefon og OCR-behandlet med appen "Text-fairy"):

Sammenlignet med vårt vertsland Danmark er forholdet mellom skog og dyrket land det motsatte: I Danmark er 3/4 dyrket og 10 % skog, i Norge er ca. 1/3 skogbevokst eller preget av trær og bare 3 % dyrket. Forskjellen blir enda større, om en sammenligner med arealene under den alpine skoggrense i Norge — dvs. den del av landet, der varmeklimaet tillater, at skog kan vokse. (I Danmark er ikke temperaturen noe sted en hindring). Ytterligere en forskjell er, at mens de danske skoger i dag vel er nær 100 % et kulturprodukt, altså resultat av såing og planting, består skogen i Norge ennå for størstedelen av trær, som er kommet opp som et resultat av naturlig besåning fra stedege treslag, selv om omformingen har gått raskt etter den 2. verdenskrig.

Denne norske skogrikdom har for øvrig historisk sett ikke vært til mindre glede for Danmark, som vi jo levde i papirløst ekteskap med i over 400 år inntil 1814. Kongen i København var eier av tallrike vannsager, som skjøt opp på 1500-tallet, og som på grunn av Norges rikdom på fossekraft ga et stort fortrinn på det europeiske trelastmarkedet i mer enn 250 år før dampmaskinen gjorde Sverige og Finland til alvorlige konkurrenter. Ikke minst var den norske skogen viktig for den store dansk-norske marinen. Kongen hadde monopol på alle mastetrær — noe som ikke var til fullt så stor glede for hans svenske kollega i følge visse historiske tildragelser i Dynekil m.v. Forskjellen mellom Norge og Sverige/Finland er selvsagt langt mindre når det gjelder skogforhold; den største ulikheten er, at en i Norge har mer fjellog mindre åpen kulturbygd. Med tanke på de perspektiver, som en avsmeltning av polisen innebærer, kan det ellers være framtidsrettet å ha litt rikelig med høyfjell — bl.a. så våre danske venner får noe å kravle opp på.

| Danmark er altså skogen helt ut en del av kulturlandskapet, i Norge er den enda overveiende et naturlandskap, selv om svært lite er igjen av egentlig urskog — trolig under 1 0/00. Likevel har også Norge - i likhet med øvrige nordiske land - i mange bygdenære områder skog, som selv om den ikke er plantet, kan kalles kulturskog i den forstand, at den har vært intensivt utnyttet og dels skjøttet for andre formål enn ren tømmerproduksjon. Slike andre former for skog eller trekultur er spesielt studert i visse områder på Norges vestland, jf. Nordisk Bygd nr. 1, 1988. I eldre tid var produksjon av brendsel og husdyrfår utvilsomt skogens viktigste funksjon i landhusholdningen — slik den fortsatt er det i den 3. verden. (Begrepet arbokultur er her et mer relevant begrep enn silvikultur).

I nyere tid med et nokså skarpt skille mellom jordbruksproduksjon og produksjon av trevirke blir det spesielt skogens randsoner mot den åpne bygd som er interessante som del av kulturlandskapet. Så godt som all norsk kulturbygd, der jordbruk har vært hovedgrunnlaget for bosetting, har en skogsilhuett i synsranden. (Jf. boksittelen "Bakom synger skogene" av T. Gulbrandsen). Sogar Osloboerne holder stort sett til i skogkanten. Unntaket ervaerharde, ytre kyststrøk vest og nord i landet, spesielt der fiske har vært viktigste lokaliseringsfaktor.

I randsonene — skogbrynene — mot kulturlandskapet er det ofte løvtrærne som dominerer, på tross av at de av skogen under barskoggrensen bare utgjør ca. 15% av areal. Løvtrærnes hyppighet i skogbrynene henger — med unntak av bøk - sammen med deres egenskaper som lyskrevende pionérarter. Brynene er naturlig nok relativt hyppig gjenstand for inngrep (hogst) og opprettholdes på denne måten i en løvdominert pionér-fase, selv om klimakstreslaget de fleste steder vil være gran. Løvtrær og busker i skogbrynene vil i Norge i de fleste tilfelle være kommet opp vegetativt ved roteller stubbeskudd, i mindre omfang ved frø, og nesten uten unntak naturlig.

Blant løvtrærne igjen er det de to artene av bjerk som dominerer — dunbjerk (*Betula pubescens*) med utbredelse over hele landet unntatt snaufjell, og hengebjerk (*B. verrucosa*) med optimum i Øst-Norges lavland. Begge disse vakre og typisk nordiske trearter har stor betydning for landskapsbildet. Over den alpine og nord for den polare barskoggrense er det et rent bjerkelbe med en mer krokvokst

underart eller fjellform (*B. tortuosa*). Nettopp i denne sonen befinner (befant) seg det vesentlige av sæterbruket som ved sin utnyttning av dette skogbeltet der hadde utformet et særpreget kulturlandskap. Dette er i dag undergitt rask forandring ved, at skogen gjeneroberer arealer, som var holdt åpne ved vedsanking, beite og slått.

Arealmessig lite utbredt i Norge, men landskapsmessig av stor betydning i de landsdeler, de forekommer, er de såkalte 'edle løvtrær'. Til disse regnes eik (*Quercus robur* og *Q. sessiliflora*), ask (*Fraxinus excelsior*), alm (*Ulmus glabra*), lind (*Tilia cordata*), spisslønn (*Acer platanoies*), bøk (*Fagus sylvatica*), desuten hassel (*Corylus avellana*). Til sammen har disse knapt 10% av all kubikkmasse av norske løvtrær. Betegnelsen edle kan skyldes, at de har et trevirke, som er verdifullere enn de andre løvtrærne eller at de er mer kravfulle mht. temperatur og jordbunn. Geografisk er de således i hovedsak begrenset til kystnære områder i Sør-Norge.

De nevnte edle løvtreslag, med unntak av spisslønn, har i Norge verdens nordligste voksesteder og er således plantegeografisk og genetisk interessante. Denne vitenskapelige verdi sammen med, at restbestandene av disse artene, som i de postglasiale varmeperioder hadde en stor utbredelse også i vårt land, men i moderne tid er blitt sterkt redusert av oppdyrking eller overføring til gran, har gjort vern av edelløvskog til en særlig oppgave for naturvernet. I 1966 ble arbeidet med en landsplan for edelløvskogreservat påbegynt. I dag er planen gjennomført for 12 fylker med i alt ca. 150 reservat. Uten fredning ville en stor del av disse forekomstene ha gått tapt.

Etableringen av reservatene med edelløvskog må sees som særdeles betydningsfull for kulturlandskapet. Den estetiske verdi for landskapsbildet er åpenbar, ikke minst slik den eksponerer seg i høstfargene. Ved sin lokalisering inære omgivelser av dyrket mark og bosetting har bestandene også ofte en historisk tilknytning til gården, både økonomisk og kulturelt. Mange lunder med eik og andre edle løvtrær nær gårdene i Sør-Norge, kan ha vært »hellige lunder". Biologisk står restbestandene av edelløvskog i særklasse, når det gjelder artsdiversitet, ikke minst ornitologisk og for evertebrater.

I den siste norske naturvernloven fra 1970 ble innført en ny kategori av områdevern, som vi kaller landskapsvernområde. Denne verneform sikter spesielt på å verne det kulturbetingede gamle jordbrukslandskap i kombinasjon med naturelementer av biologisk og estetisk verneverdi, f.eks. skogbryn og åpne bekkeløp med naturlig randvegetasjon. Tidligere naturvernlov hadde bare hjemmel for fredning av mer uberørt natur. Foreløpig er svært lite av egentlig kulturlandskap bevart ved denne verneform, men i en del tilfelle har det vært mulig å sikre den tradisjonelle landskapsmessige ramme omkring kulturhistoriske verneobjekt, der kulturminneloven har vært for svak.

Det er klart, at det ikke er mulig gjennom områdefredning alene å sikre alt som er ønskelig å bevare av natur og kulturelement i landskapet. Dessverre er norsk lovgivning ennå ufullstendig, når det gjelder å hindre, at slike element forsvinner fra landskapet utenom de spesielle verneområder - den danske naturfredningslov er her langt bedre. Forslag til en styrking av lovverket har lenge foreligget, men er hittil blitt blokkert fra landbruksorganisasjonene som har hevdet, at slike ting må baseres på informasjon og som hittil har greid politisk å hevde sin særstilling. Resultatet så langt av informasjonslinjen er, at den alminnelige degradering av det gamle kulturlandskap bare har fortsatt og f.eks. forurensningene bare økt, dels en direkte konsekvens av den offisielle landbrukspolitik.

Når et landbruk som i så stor grad som det norske er basert på offentlige subsidier, ligger selvsagt heri også en mulighet til å styre driftsformene i mer landskapsvennlig retning, og det er et visst håp om, at noe der er på gang.

Når det gjelder skogbruket, er de siste par år »Multiple use" — prinsippet (norsk "flerbruk") blitt mer eller mindre akseptert i teorien — problemet er bare, at skogbrukets folk har villet definere det på sin egen måte: skogbruk er naturvern. Det er iallfall på det rene, at de store hogstflatene og monokulturene av gran verken ivaretar landskapsestetiske, biologiske eller historiske hensyn.

Det snakkes i dag ofte om det utvidede kulturbegrep. Jeg vil gjerne også utvide kulturskogsbegrepet noe i samme ånd. Den uberørte naturskog med sin rikdom på stemninger av det fantasifulle og opprinnelige har spilt en enorm rolle for diktende og bildende kunst, folketro og kulturell egenart. Monokulturene av gran, contorta eller sitka vil neppe noensinne inspirere en kunstmaler eller komponist, skjønt ut fra visse nyere inntrykk av disse kunstarter, er jeg ikke lenger så sikker!

Jeg vil derfor til slutt også nevne det arbeid, som fra naturvernhold har vært drevet — og fortsatt drives - for å bevare de siste fragmenter av urskog eller lite berørt naturskog. Det arbeides i øyeblikket med en såkalt, "barskogsreservatplan", som skal sikre et mer representativt utvalg av naturlige nåleskogtyper over hele landet — det er foreslått tilsammen ca. 55-« 000 ha til en kostnad av ca. 400 mil. NOK. Det vesentlige av urskogfragmenter er tidligere bevart innen nasjonalparkene. Både disse og andre lite berørte naturskogområder ligger naturlig nok avsides, uten direkte kontakt med det åpne kulturlandskap — det er derfor, de har unngått store inngrep. De har altså likevel betydd noe i befolkningens liv og historie, ikke minst for åndslivet og trolig vår nasjonale identitet.

Figuren viser vertikal og horisontalprojeksjon av et bestandsutsnitt i et sydnorsk urskogreservat. Bestokningen forteller suksesjonshistorien etter en skogbrann for vel 270 år siden. Overstanderne av furu er rester av pionérgenerasjonen, som nå er iferd med å skygges ut av klimaksstreet gran. Lyskrevende pionérrarter av løvtrær tidligere gått ut. Klimaksstadiet med heldominans av gran nådd etter ca. 300 år.

